

Magie ve Starém zákoně

Milan Balabán

Téma předpokládá vymezení dvou entit: magie a Starý zákon. Začnu vymezením druhé entity: Starý zákon je soubor izraelsko-židovského písemnictví kanonické povahy. Všechny náboženské entity (Daněk by řekl kvantity) jsou vsazeny do konkrétního kerygmatického kontextu, jejich „původní význam“ je mnohdy (někde až brutálně) posunut, ne-li „přeobsažněn“ (výraz R. Nechuty). Vše je podřízeno pedagogicko zvěstnému záměru, ne-li cíli.

Nyní se pokusím vymezit, co lze rozumět magií. Přidržuji se zatím formulace německého starozákoníka G. Fohrera:¹ Jde o představy a praktiky, jež spočívají v přesvědčení, že existují tajemné síly působící v lidech, předmětech, nebo ritech. Cílem je *vynutit bezchybný účinek* (většinou někoho nebo něco *poškodit*). Podle Fohrera existovala magie i v oblasti Izraele, zvláště v raných fázích jeho dějinně-náboženského vývoje. Věřilo se, že lze „zaklít“ – účinně neutralizovat útočný vliv démonů. Starý zákon užívá pro magii (čarování) výrazů *kešef*, *lehatim lachaš* a derivátů kořenů *'nn* a *šchr*.

Čtenář bible narazí na některou podobu magie skoro na každé stránce. Uvedme například tzv. *jablíčka lásky* (*dudaim ba-sade*; Gn 30,14). Tato „jablíčka“ nalezl Rúben na zřejmě posvátném poli. Byly to žluté bobulky mandragory, jimž se připisovala čarovná moc: způsobovaly prý plodnost. V magickou moc mandragory věřila Ráchel, která chtěla přijít za každou cenu do jiného stavu, aby si udržela lásku Jákobovu a odsunula tak ze sféry mužova zájmu plodnostně výkonnou Leu. Pro naše téma je hodné pozornosti, že biblické podání Ráchel pro její magickou intriku nijak neodsuzuje. Z toho plyne, že takové magické prostředky byly v určité době *legitimní*.

Jiným druhem magie byl úkon zaměřený na poznání (či spíše odhad) *budoucnosti*. To ilustruje 1S 28. Šaul, neúspěšně bojující s Pelištejci, se uchyluje k ženě, která se zabývala *vyvoláváním duchů zemřelých* (*balat ob*). Čarodějnice z En-dor se má dotázat (*šaal*) na radu proroka Šemuela. Mistryně spiritismu viděla, jak ze země (tj. ze šeolu) vystupuje jakýsi božský zjev (*elohim* - dosl. bůh). Objeví se obrysy postavy Šemuelovy

1 *Biblich-historisches Handwörterbuch* III, Göttingen 1966.

a Šemuel vyřkne nad Šaulem ortel smrti. Septuaginta pochopila tuto akci jako podvod, vidí tu ženu jako břichomluvkyni (*gyné engastrimythos*). Tento způsob magie – styk s mrtvými – byl v Izraeli zakázán pod trestem smrti. To je podle Hertzberga „eine Einsicht in das unzugängliche Land der Toten“.²

Jinou kdysi legitimní magií bylo věštecké prohlížení jater (hepatoskopie). O tom snáší dosti četné doklady M. Bič ve své disertaci:³ „... Při haruspiciu rozhodoval vedle polohy střev, počtu jejich klíček atp. i jejich obsah – zaznamenává se mimo jiné náplň vzduchem, bylinami a ovšem krví...“⁴ Je ovšem zapotřebí, říká Bič, počítat s proměnami, jimiž starozákonní texty prošly. Případně se domnívá holandský starozákonník Vriezen,⁵ že víru v určité magické síly musíme pro starý Izrael nutně předpokládat. Starý Izrael nebyl monoteistický, nýbrž monojahvistický, prakticky henoteistický. Bič varuje před (předčasným) zamítáním starých forem izraelské zbožnosti – jako by byly nábožensky nižšího řádu, než je křesťanská zbožnost současného věřícího: „Bylo-li by...nejapností zaváděti haruspiciu v přítomné praxi církevní, bude také přinejmenším naivní utíkatí nadále od takových skutečností starozákonní minulosti... Modlitebníku v duchu a pravdě nemůže dnes už vaditi žalmita očekávající na Hospodina v krvi a pachu zvířecích drobů, jen dovede-li počítati s Bohem s onou vážností, s kterou po něm prahl účastník starozákonního kultu...“⁶ Haruspiciu nahradila podle Biče pravidelná ranní oběť – a vrací se v jitiřní mši.

Daněk tu rozlišuje mezi *kvantitami* a *kvalitami*.⁷ Kterýkoliv kultický (a případně i magický) úkon může mít povahu kvantity, nebo kvality. Charakter kvality má tehdy, respektuje-li absolutní nadřazenost božstva, jímž nechce manipulovat. – Cítlivě se k záležitosti magie vyslovuje G. von Rad (v souhlase s některými antropology, psychology atp.). Magie je podle von Rada určitá *raná forma člověka světaobrazu*. Je to určitý způsob, jak pochopit věci a jejich souvislosti a ustavit se v tom. Jde o realistické pojetí jistých sil a možností jejich přenosu nebo řízení, a to ne prostřednictvím něčeho živého, nýbrž skrze médium „mrtvých“ předmětů. Toto *dynamistické pojetí světa* bylo zajisté domovem i ve

2 H. W. Hertzberg, *Die Samuelbücher*, Göttingen²1960 (*Das Alte Testament Deutsch*).

3 M. Bič, *Stopy po drobnopravectví v Jisraeli. Starozákonné studie*, Praha 1947.

4 M. Bič, *o.c.*, 28.

5 Th. C. Vriezen, *Theologie des Alten Testaments in Grundzügen*, Neukirchen 1956.

6 M. Bič, *o.c.*, 34.

7 S. C. Daněk, „Problém náboženského inferiorna“, in: *týž, Vybrané studie*, Praha: Kalich 1977, 7nn.

starém Izraeli. Raný izraelský kult nese signatum magického, či přesněji řečeno dynamistického pojetí světa.

Problematika vztahu určitého typu či druhu magie byla za starých izraelských časů velice křehkou záležitostí. Jak ustavit vztah takové magie k víře v Jahveho? *Personální vůle Hospodinova* byla sotva slučitelná s *automatikou magického, silového působení*. G. von Rad připomíná, že teologové užívají příliš snadno etikety „magický“ pro problematiku magie ve Starém zákoně a považují příliš rychle předmětné představy „staré víry“ za něco definitivně překonaného.⁸ Magie je podle C. H. Ratschowa (*Magie und Religion*, 1947) a S. Mowinckela (*Religion und Kultur*, 1953) původně spíše *praxe*, způsob účinného působení na svět. Tak i E. Spranger (*Die Magie der Seele*, 1947), podle něhož se chce primitivní člověk udržet (erhalten) vůči světu. Věří, že má po ruce prostředky, jimiž může mít vliv na skryté neblahé moci, které obestupují a obkličují jeho pobyt (Dasein) na této zemi. Potud je magie starověkým předstupněm techniky.

Ukázal jsem sám ve své disertační práci⁹ na kultický obyčej magické orby, kterou je nutno chápat pozitivně - nikoli protijahvisticky -, a také na kultické sebezraňování, které vidí Jeremjáš jako hřích (Jr 17, 1).

Chci nyní ilustrovat „bílou magii“ v Izraeli na výčtu funkcí a profesí uvedených v Iz 3,3.¹⁰ První Izajáš ohlašuje naprostý rozklad judské společnosti. Vůdcové lidu se stanou svědci národa. Judskému společenství budou vzaty všechny „opory“ a „podpěry“. Mezi tyto „opory“ patří:

bohatýr i bojovník
soudce i prorok
věštec i stařec
velitel i vznešený
rádce i zručný řemeslník
a zkušený zářkávač.

Zručný řemeslník (v ekumenickém překladu) odpovídá *chakam charašim* (v masoretském textu). *Charašim* se standardně odvozuje od *chrš* I – něco ztvárňovat, obrábět, vyrábět. Podrobnějším zkoumáním jsem dospěl k přesvědčení, že *charašim* je nutno odvodit od *chrš* II = mlčet, nebo umlčovat. Ovšem starověké verze zde vidí stavitele (Septuaginta: *architektón*, Vulgata: *architectus*). S mým pojetím je v souladu např. RSV¹¹

8 G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments* I, 47. Idem: „Offene Fragen im Umkreis einer Theologie des Alten Testaments“, *Theologische Literaturzeitung* 1963, 6, 407.

9 M. Balabán, *chrš ve Starém zákoně*, disertační práce ETF UK, Praha 1990.

10 Podrobně jsem Iz 3 vyloužil ve zmíněné disertační práci – sub *chrš* II.

11 *The Holy Bible. Revised Standard Version*, London – Edinburgh: Thomas Nelson and Sons 1957.

(„the skilful magician“) a slovník GeB¹² tuto možnost aspoň připouští („in den Künsten oder Handwerken Erfahrene, ebenso möglich ist aber die Erklärung: Zauberkünstler“). Také nejbližší kontext ukazuje, že jde o „funkcionáře slova“ (soudce, prorok, vznešený, rádce a ovšem zvláště poslední funkcionář: *zkušný zaříkavač [nebon lachaš]*). Většina vykladačů má za to, že mezi uvedenými funkcionáři jsou i ti, kteří de facto neměli v Izraeli žádné legitimní místo (tak například starozákoník Hentrich). Pravděpodobnější ovšem je, že jsou v seznamu uvedeni všichni stěžejní legitimní představitelé a že mezi ně patřili i *umlčovači*, čelící zlým nebo vysloveně démonickým silám, ohrožujícím judskou společnost.

Jak takové umlčování asi probíhalo? To jsem se pokusil naznačit ve studii „Moc slova a síla mlčení“. Studie byla napsána k šedesátinám prof. M. Biče.¹³ V Ž 58,5n (Kral.) říká žalmista o bezbožnících:

Jed v sobě mají jako jedovatý had,
jako lítý had hluchý,
který zacpává ucho své,
aby neslyšel hlasu zaklínačů
a čarodějníka v čářích vycvičeného.

Hadem (*nachaš*) se míní rohatá zmije (*peten*). Tato zmije je hluchá, a proto odolává (!) magické síle zaklínačova povelu. Za touto hluchotou je cosi z prastaré egyptské nebo babylónské praxe krotící hady účinnými slovy kletby. Užitečný je tu velký komentář Krausův.¹⁴ Zde můžeme podniknout toto zobecnění: Síla umlčovače spočívá v jeho hluchotě vůči kletbám.

Iz 3 mluvící o úřední funkci umlčovače je mi dokladem toho, že ještě v 8. st. př. Kr. bylo toto magické umlčování běžné. Jiné příklady umlčování (kleteb) jsem uvedl ve zmíněné své práci (*chrš* II ad loc.).

Mimo detailnější pozornost nechávám v tomto exegeticko-religiózním zamyšlení otázku požehnání (*beracha*) a prokletí (*kelala*). V Dt 11, 26 se vyhlašuje:

Hle, dnes vám předkládám
požehnání a prokletí.

To je ovšem něco jiného než magický automatismus (vše je vázáno na podmínku „budete-li“, „nebudete-li“), ale nejde tu toliko o autoritativně vyhlášené slovo, jde zároveň o sílu a gesto.¹⁵ Požehnání i prokletí má své nenahraditelné místo i v Novém zákoně (srv. Mk 10,16; 1K 16,22).

12 W. Gesenius – F. Buhl, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin – Göttingen – Heidelberg: Springer Verlag¹⁷1954.

13 *Brána i klíč. Soubor starozákonních studií*, Praha: Kalich 1971, 7nn.

14 H. J. Kraus, *Psalmen* 1, Neukirchen²1950, 280 (*Das Alte Testament Deutsch*).

Záleží tedy na kontextu, zařazení a obsahové pointě: Někde je magie v Starém zákoně toliko kvantitou usilující poutat božstvo, pak jde o náboženskou entitu negativní povahy. Jinde může jít o kvalitu vyjadřující odhodlání přizpůsobit si svět a jeho elementy ke své obraně a záchraně, aniž by byla narušena suverenita božstva. Pak jde o náboženskou entitu pozitivní povahy.

---

15 Srv. mou přednášku „Die Bibel und die Religionswissenschaft. Magie und Verkündigung“ na mezinárodní konferenci v Bechyni v květnu 1992, in: H. Pavlincová – D. Papoušek (eds.), *The Bible in Cultural Context*, Brno: Czech Society for the Study of Religions 1994, 25-29.

ZUSAMMENFASSUNG**Magie im Alten Testament**

Der Verfasser versucht gegen die Meinung etlicher Exegeten, die die Vorausnahme von einer Art Magie im alten Israel für unbegründet halten, zu beweisen, daß auch inmitten des „Gottesvolkes“ kultische Funkzionäre amtierten, die mit verschiedenen, als völlig legitim angesehenen magischen Aufgaben beauftragt worden sind. Dieser Tatbestand kommt z. B. im Drohorakel des Ersten Jesaja konkret zum Ausdruck. In Jes 3,1-5 attackiert der Prophet „Stab und Stütze“ Israels. Die meisten Bibelausleger scheinen überzeugt zu sein, daß im Verzeichnis der maßgebenden Autoritäten nicht nur die legitimen kultischen wie auch politischen Vertreter Israels brandmarkt sind, sondern auch diejenigen, die auf augenscheinlich illegitime Weise die Beschaffenheit der israelitischen Gesellschaft zu stören versuchten, so z. B. Beschwörer und Zauberkundige (*chakam charašim unebon lachaš* – V. 3b). Im Artikel wird der „Zauberkundige“ als ein „Zumschweigenbringende“ aufgefasst, dessen kultisch-magische Funktion in älteren Zeiten der israelitischen Religionsgeschichte legitim war. Das gilt auch von weiteren Kultfunktionären im sarkastischen Verzeichnis der israelitischen Autoritäten – Jes 3. In völligen Übereinstimmung mit G. von Rad meint der Verfasser, daß durch eine bloße Etikettierung „magisch“ das Problem der Magie im Alten Testament nicht gelöst werden kann und daß die gegenständlich-objektivierbaren Vorstellungen des „alten“ Glaubens nicht für etwas rasch Überholtes gehalten werden können.

Katedra filozofie a religionistiky FF UK
nám. Jana Palacha 1
110 00 Praha

MILAN BALABÁN